

דף הרחבות לנושא –**דיני מוקצה (שיעור 3)****מוקצה מחמת גופו – שברי כלים**

שיעור מספר 39

❖ **האם למסקנת הגמרא הברייתא האוסרת הסקת בשברי כלים ביום טוב היא לשיטת רבי יהודה בלבד?**

בשיעור התבאר שמסקנת הסוגיה היא שרבי יהודה ותנא קמא חלקו אם שברי כלים שניתן להשתמש בהם באופן החורג מייעודם המקורי 'ניצלים' בגין כך מלהיחשב מוקצה. תוך כדי בירור פשט המשנה, רב זוטרא מצטט את הברייתא הבאה –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכד עמוד ב

מותיב רב זוטראי: מסיקין בכלים ואין מסיקין בשברי כלים

הגמרא מסיקה שאילו היו נשברים לפני יום טוב, היה מותר להסיק בהם ביום טוב, מכיוון שבכניסת יום טוב היו מוכנים לכך. האיסור הוא מפני שמדובר בכלים שנשברו ביום טוב, והכלים לא היו מוכנים לשימוש לצורך הסקה בכניסת יום טוב.

אך הט"ז מקשה – לפי תנא קמא אין דרישה שהכלים יהיו מוכנים לשימוש החדש לפני יום טוב! רק רבי יהודה דורש את התנאי הזה!

ט"ז אורח חיים סימן שח

וקשה לי, דמשמע כי מוקי פלוגתייהו בשבת הוה ההיא דאין מסיקין בשברי כלים כר"י, ולת"ק שרי בשברי כלים!

הט"ז מציע הסבר חדש למהלך הסוגיה – בשלב הראשון של הסוגיה באמת חשבו שהעיקרון הקובע הוא שהחפץ הזה היה מוכן לשימוש כלשהו בכניסת השבת. לפי זה הקשה רב זוטראי – אם העיקרון הוא החפץ מוכן לשימוש כלשהו בכניסת שבת, אין שום הצדקה שלא לאפשר הסקה בשברי כלים ביום טוב. הרי אם נשברו לפני יום טוב – הם מוכנים להסקה בכניסת יום טוב. ואם נשברו ביום טוב עצמו – הרי שבכניסת יום טוב היו מוכנים לכל שימוש!

בשלב הבא הגמרא עברה לעיקרון אחר – יכולת השימוש בשבר הכלי ככלי. שבר הכלי שבעליו רוצה כעת לייעד להסקה אינו יכול לשמש ככלי כלל, אלא רק כחומר בעירה. אם כך, גם תנא קמא מודה שהוא כבר אינו כלי, והשימוש בשבר הכלי לצורכי בעירה יהיה שימוש שלא היה מוכן אליו לפני יום טוב.

נחיד: כאשר כלי נשבר, וכעת יכול לשמש ככלי אחר, חלקו רבי יהודה ותנא קמא אם הכלי החדש נחשב נולד: הוא עדיין כלי, אך לכאורה הוא כלי אחר. אך כאשר כלי נשבר ונהפך לחומר בעירה, הרי שהוא נהפך מכלי ל-לא כלי, ובזה כולם מודים שאסור. בלשון הט"ז –

... דוקא לפי מה שאמר תחלה, "הואיל ומוכן אגב אביהן", וזה שייך גם בשברי כלים להסקה, אז פריך שפיר מהסקת שברי כלים, דהוה דלא כמאן. אבל למאי דאוקמיה שנשברה בשבת, ולא הוה טעמא משום אגב אביהן, אלא שהן עצמם מוכנים הם, שהם עצמן ראויים למלאכה, אף על פי שאינו מלאכתו ראשונה, ולא מקרי נולד, אבל רבי יהודה ס"ל כיון דעכשיו הם ראויים למלאכה אחרת, ולא לראשונה, ה"ל נולד, ואסור, וא"כ ההיא דהסקה בשברי כלים ה"ל לכ"ע נולד, דעכשיו הוא רוצה להסיק בו, והשבר אינו כלי כלל. דדוקא במתניתין שהשבר עומד למלאכה אחרת, ובשבילה כלי הוא, אז מותר לטלטל. ע"כ פסק הרמב"ם שפיר לההיא דאין מסיקין בשברי כלים

יש לציין שבהבחנה זו של הט"ז עולה שת"ק מודה לרבי יהודה שישנם מצבים בהם נאסר שבר כלי מחמת שהוא נולד. נקודה זו תהא משמעותית בהרחבה הבאה.

❖ **האם אסור לטלטל שברי כלים שאינם ראויים למלאכתן הראשונה ביום טוב?**

בהרחבות לשיעור הקודם למדנו את מחלוקת הראשונים אודות מוקצה ביום טוב. השו"ע (סימן תצ"ה סעיף א) פסק שביום טוב פוסקים להלכה כרבי יהודה, והרמ"א הביא שיש מתירים מוקצה ביום טוב, אך אוסרים נולד, גם בשבת.

האם המחלוקת בגמרא שלנו היא המחלוקת הקבועה של רבי יהודה ותנא קמא? לכאורה בהקשר הנוכחי, בכדי לחלוק על רבי יהודה, דינו באחד מהשניים –

1. להסכים ששבר הכלי בעל השימוש החדש הוא "נולד", אך לסבור שנולד מותר בטלטול.
2. להסכים שאסור לטלטל נולד, ולסבור ששבר הכלי בעל השימוש החדש אינו בגדר "נולד".

(כמובן שניתן לחלוק על שני הדברים).

בגמרא נאמר ש"מר סבר: מוכן הוא". משמע שתנא קמא סובר ששבר הכלי בעל השימוש החדש לא נולד, אלא הוא מוכן. מכך משמע שתנא קמא חולק גם אם נקבל את שיטת רבי יהודה בגדרי מוקצה.

יש לכך נפקא מינה משמעותית. ראשית, ביום טוב מוסכם בפוסקים שאוסרים נולד. לפי האפשרות הראשונה, אם אנו פוסקים כרבי יהודה ביום טוב, יש לאסור טלטול שברי כלים ביום טוב. לפי האפשרות השנייה, גם אחרי שנאסור טלטול נולד ביום טוב, אין מכך הכרח לאסור טלטול שברי כלים שיש להם שימוש חדש ביום טוב, שכן לא ברור אם הם בגדר "נולד". יתרה מזו, הרמ"א בהלכות יום טוב הביא יש אומרים האוסרים נולד גם בשבת.

המגן אברהם בסימן שלנו כתב –

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף ו

יד - כל הכלים. ועסי' תצ"ה די"א דנולד אסור בשבת ולכן אכתוב כ"מ שיש נולד :

טו - לכסות בה. ולמ"ד נולד אסור בעיי' שיהא ראוי למלאכתו ראשונה כגון שברי עריבה לצוק לתוכה מקפה ושל זכוכית לצוק לתוכה שמן

כלומר, המגן אברהם מבין שמחלוקת התנאים שאנו עוסקים בה היא המחלוקת אם לאסור נולד בכלל. ממילא, לפי השיטות האוסרות נולד בשבת, יש להחמיר בשבת ולנהוג כרבי יהודה, ולכו"ע יש להחמיר בכך ביום טוב.

לכאורה הדברים מבוססים על דברי התוספות. תוספות מעירים על דברי רבא בסוגיה –

תוספות מסכת שבת דף קכד עמוד ב

אי בנשברו בשבת האמר בפרק נוטל (לקמן קמב:) דרבא אית ליה מוקצה, וכל שכן נולד

תוספות אומרים שלפי רבא, האוסר נולד, אסור להשתמש בשברי כלים אם לא יכולים לשמש במלאכתן הראשונה. עולה מכך שתוספות מבינים שמוסכם ששבר הכלי נחשב נולד, והמחלוקת היא רק אם נולד אסור, כפי שעלה מדברי המגן אברהם.

אך נראה שרוב רובם של הפוסקים חולקים על כך.

הבית יוסף הקשה על בעלי התוספות –

בית יוסף אורח חיים סימן שח (לאות ז (ב))

תימה, דכיון דחזי לכסות כלי אפילו נשבר בשבת נמי לאו נולד הוא לתנא קמא דרבי יהודה

ב"ח אורח חיים סימן שח (אות ד)

לתנא קמא מוכן הוא, ולרבי יהודה נולד הוא ... ופסקו הפוסקים דהלכה כתנא קמא דכשראוין לשום מלאכה מותרין דמוכן הוא

כלומר, הפסיקה אינה שנולד מותר, אלא שזה נחשב מוכן.

גם מדברי הט"ז שהובאו בהרחבה הקודמת ניתן להסיק שהוא חולק על המגן אברהם, שהרי הט"ז הבחין בין שברי כלים המוכנים לשימוש של כלי לבין שברי כלים המוכנים לשימוש של חפץ (חומר בעירה). הט"ז הסביר שבמקרה שהכלי שבור וקעת יכול לשמש רק כחומר בעירה תנא קמא מודה שהוא נולד, ואסור. מכך משמע שבמקרים בהם ת"ק חולק, הוא סובר שלא מדובר בנוולד כלל.

האליה רבה דחה את דברי המגן אברהם במפורש –

אליה רבה סימן שח אות טו

ואינו נכון, דלמאי דק"ל כת"ק [קכד ע"ב] לא הוי נולד כיון דראוי לשום מלאכה כמבואר בש"ס שם ופוסקים, וזה ברור

❖ האם יש הבדל בין כלי שנשבר, לבין חלק שנשבר מכלי?

השולחן ערוך בתחילת סעיף ז ציטט את דברי הטור –

טור אורח חיים הלכות שבת סימן שח

חתיכת חרס שנשברה בחול מכלי וראויה לכסות בה כלי מותר לטלטלה

מדוע הטור פסק שאם החרס נשבר בחול מותר לטלטל אותה, הרי זה נכון גם אם החתיכה נשברה בשבת!
הבית יוסף הסיק מכאן מסקנה מחודשת –

בית יוסף אורח חיים סימן שח (לסעיף ז (ב))

אך תימה דכיון דחזי לכסות כלי, אפילו נשבר בשבת נמי לאו נולד הוא לתנא קמא דרבי יהודה ... וכיון דרבינו כתב בסמוך דאפילו נשברו בשבת שרי לטלטל כיון שראויין לכסות כלים וכדברי תנא קמא, היאך כתב כאן דבנשברה בחול שרי לטלטלי, דמשמע הא אם נשברה בשבת אסור? ושמא יש לומר דהתם בכלים שנשברו והכא בכלי שנשברה ממנו חתיכה, וכדדייק לישנא דרבינו, דכיון שהכלי עדיין משמש תשמישו הראשון וחתיכה זו שנשברה ממנו לא היתה ראויה לשמש בפני עצמה קודם שנשברה, ועכשיו שנשברה היא ראויה לשמש בפני עצמה – הוי נולד

הבית יוסף מחדש שיש הבדל בין כלי שנשבר, לבין חתיכה שנשברה מכלי. כלי שהיה מוכן לשימוש לפני שבת יכול לעמוד לשימוש אחר לאחר שנשבר. אך אם הכלי עומד בעינו, וחתיכה נשברה ממנו – חתיכה זו היא דבר חדש שלא היה לפני השבת. מכיוון שהוא לא היה קיים ככלי לפני השבת, הרי הוא ככלי שנולד בשבת. (שימו לב שכאן הבית יוסף משתמש בהערה מההרחבה הקודמת – יש הבדל בין שבר כלי שעדיין ניתן לשימוש חדש, שאינו נולד, לבין חלק שנשבר מכלי, שהוא אכן נולד).

המגן אברהם התנגד נחרצות לחילוק זה של הבית יוסף –

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף ז

קשה לבדות חלוקים שלא נמצאו בתלמוד ובפוסקים

המגן אברהם מעדיף לבאר את דברי הטור כמו שמציע הרמ"א –

דרכי משה הקצר אורח חיים סימן שח אות ד

ואפשר לומר דהא דנקט "נשברה בחול", לאו דוקא, אלא נקט משום דבעינן זרקה לאשפה מבעוד יום, אבל אם לא זרקה עד שחשכה, מאחר שכשקדש היום הוי מוכן, לא פקעה מיניה תו שם כלי, כדאמרינן בגמרא, לכן נקט "נשברה בחול" משום סיפא

כלומר, הטור התייחס למה שנשבר לפני שבת רק מפני שבהמשך פסק שאם השליך את שבר הכלי לאשפה לפני שבת הוא יהיה מוקצה, מה שלא נכון בכלי שנשבר והושלך לאשפה בשבת. אך כוונתו לא הייתה שאם נשבר חלק מהכלי בשבת הוא יהיה מוקצה.